

zuje se uz hajdučku slobodu pa je na sličan način Romanija kao simbol prisutna i u srpskom suvremenom diskursu gdje je ciljano aktivirana u političkom diskursu već u kolovozu 1989. godine (str. 172). U suvremenoj pak hrvatskom političkom diskursu verbalno "postavljanje barjaka imalo (je) značiti uspostavu države, a to u novome hrvatskom imaginariju više nije bio niti je mogao biti hajdučki posao" (str. 225).

Žanić pokazuje kako upotreba mitskih simbola i različitih razina povijesnih sjećanja, koja postoje u usmenoj predaji s jedne sukobljene strane, legitimira i zapravo inicira posezanjem za simbolom slične razine i s druge strane, "jedna povijesna identifikacija rađa drugu, jer semantičke praznine uvijek teže da se ispune, a ideološko-terminološke rekonstrukcije uravnoteže" (str. 153).

Zanimljiva je također i analiza suvremenoga političkog imaginarija i povijesnih značenja i simbola koji se koriste pri uspostavljanju novoga državnog identiteta. U hrvatskom slučaju identitet se temelji na srednjovjekovnim hrvatskim kraljevstvima ispuštajući cjelokupno "međuvrijeme" iz identitetske formacije, a također i narodne junake kao što je Matija Gubec kao simbol seljačkih buna koji je u komunističkom imaginariju zamjenjivao nepostojeće hajduke, temeljeći imaginarij nove političke elite na identitetu kraljeva i vladara. I u Bosni i Hercegovini državni se identitet veže uz osmanlijsko vrijeme, zanemarujući povijest i prije i poslije njega.

Da knjiga nije već objavljena, autor bi u analizu sigurno uključio i najnovije primjere upotrebe termina hajduka, hajdučije i "hajdučkog pokreta" (u kolumni Srećka Jurdane, Nacional, 11. 11. 1998). Ne znamo da li je to možda dokaz utjecaja Žanićeve knjige, no sigurno pokazuje da je naše određenje prema hajducima i značenje koje mu pridajemo i dalje razdjelnica našega političkoga i ukupnog identiteta.

Na koncu, tko je prevario povijest i zašto? Da li su to bili oni osvajači koji su selektivno aktivirali one mitske obrasce iz tradicijske kulture koji su im omogućili strukturiranje povijesti u sadašnjosti? Možda je za

objašnjenje karakterističan citat izjave Radovana Karadžića koji je s ponosom istakao kako je stranka (SDS) "uspela da vrati vekove unazad". Obrazac te operacije Žanić ovaako definira "...činjenica jest da je ona zaista znatan dio Srba psihološki i kognitivno vratila u *turski zeman*, što joj i nije bilo teško budući da je uvelike mogla preuzeti razrađeni jugoslavenski politički imaginarij i njegove kognitivno-perceptivne sheme, a organizacijski se osloniti na razgranatu mrežu guslarskih društava i njihovu publiku koja je prevarila povijest dok su mnogi mislili da je povijest prevarila nju" (str. 354)

Zrinjka Peruško Čulek

Vlado Puljiz

SOCIJALNE REFORME ZAPADA Od milosrđa do socijalne države

Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Zagreb, 1997.

Povijest razvijanja socijalne politike u zapadnim zemljama postaje sve zanimljivijom temom istraživačima i političarima u tzv. postkomunističkim, tranzicijskim zemljama. Ne radi se, dakako, o tome da zemlje Srednje i Istočne Europe prolaze posve isti put razvoja, već o tome da su suočene s različitim zapadnim alternativama razvijanja novoga društvenog sustava - pa i tome da se zapadni razvojni obrazac ponavlja na gotovo perverznan način. Postavlja se pitanje razumijevanja tradicija iz kojih stižu različiti socijalno-politički savjeti te pitanje stvarnih alternativa u razdoblju svjetske strukturalne krize i sveopće zavodljivosti neoliberalnih rješenja. Stoga ova knjiga Vlade Puljiza zavređuje osobitu pozornost znanstvene i stručne jav-

nosti jer otvara put studija socijalne politike u svjetskim razmjerima.

Socijalna politika se danas najčešće identificira sa socijalnom državom, ali različiti tipovi egzistirajućih socijalnih režima nedvojbeno pokazuju da je socijalna politika povijesno nastala kombinacijom različitih čimbenika. Suvremeni je razvoj pojedinih socijalnih država nemoguće proučavati, no kombinacijom djelovanja različitih društvenih silnica. Stoga je prvo poglavlje ove knjige pod naslovom *Ishodišta i determinante razvoja socijalne politike* ujedno i ključno, programatsko poglavlje jer pokazuje kako valja istraživati socijalnu politiku u povijesnoj, ali i suvremenoj perspektivi.

Puljiz izdvaja tri glavne determinante razvoja socijalne politike: modernizacija, socijalna mobilizacija i država. Modernizacija, ponajprije, govori o suvremenom industrijskom razvoju koji je korjenito promijenio tradicionalno društvo pa i tradicionalne načine zbrinjavanja ljudi. Novi način proizvodnje proizvodi i sasvim nove socijalne rizike, koji su dodatno osnaženi i procesima deagrarizacije i urbanizacije. Sve to, konačno, vodi k razvijanju formalnih mehanizama socijalne sigurnosti. Razvoj socijalne politike nije, međutim, moguće opisati linearno samo procesom modernizacije, već tome treba dodati i determinantu socijalne mobilizacije. Na njoj su insistirale radikalne društvene teorije ističući, ponajviše, mobilizaciju radničke klase. Nije, ipak, riječ samo o borbi radnika, već i drugih društvenih grupa pa riječ može biti i o razvijanju svakovrskih političkih koalicija koje su osobito doprinjele razvoju pojedinih tipova socijalnih država. Primjerice, navodi Puljiz, "u Švedskoj je socijaldemokracija uspostavila 'crveno-zelenu alijansu' koja je postala promotor solidarističke socijalne politike" (str. 21). Razvojem suvremenih socijalnih država u središte interesa dolaze zahtjevi srednjih slojeva, a socijalnu je mobilizaciju moguće i interpretirati nužnošću (sindikalne...) borbe za socijalne interese. Treća je determinanta samo dopuna modernizaciji i socijalnoj mobilizaciji, a govori o djelovanju državnih tijela u inauguraciji i provedbi socijalne politike. Može se utvrditi da su modernizacija i socijalna mobilizacija pripremile nužnu podlogu, ali je na-

stanak pojedinih tipova socijalnih država nemoguće razumjeti bez djelovanja socijalnih reformatora, kao što su Bismarck, Beveridge, Rubin, A. i G. Myrdal itd. Administrativna sposobnost političkih elita u identifikaciji i predlaganju rješenja za različite društvene probleme ostaje i dalje važnom determinantom razvoja socijalne politike.

Pozornost valja obratiti i spominjanju još dva čimbenika koja utječu na razvoj socijalne politike: religija i rat. Uloga je religije u društvenom razvoju često primijećena, ali ne i dostatno obrazložena pa je i njen utjecaj u razvoju socijalnih država ostao neartikuliran. Međutim, već je Weber ukazao na moguću utjecaj protestantizma u razvoju zapadnih kapitalističkih društava. Primjera ima još. Kasniji razvoj državne socijalne intervencije u Italiji i Španjolskoj nemoguće je objasniti, no tradicionalnom ulogom Katoličke crkve u tim društvima. Slično je i s izvanrednim utjecajem Katoličke crkve u razvoju socijalne politike u Irskoj (posebice u obiteljskoj politici te u području zdravstva i obrazovanja), a konzervativno-korporativistički, tj. europsko-kontinentalni tip socijalne države mnogo duguje načelu supsidijarnosti na kome osobito insistira socijalno učenje Katoličke crkve (pa je to načelo pregnantno opisano i preporučeno kao važno društveno načelo već u socijalnoj enciklici pape Pia XI. *Quadragesimo anno* 1931. godine). Na sličan je način moguće i uočiti djelovanje rata kao čimbenika socijalne kohezije i promotora socijalnog solidarizma (iako rat može djelovati i sasvim suprotno pa i takvo djelovanje valja podvrći posebnoj raščlambii). Izvještaj lorda Beveridgea o stanju britanske nacije i potrebnim reformama 1942. godine primjer je takvog djelovanja rata te je britanski tip socijalne države oblikovan nakon II. svjetskog rata pod iznimnim utjecajem toga izvještaja.

U nastavku svoje knjige Puljiz tri poglavlja posvećuje povijesnom razvoju socijalne ideje, odnosno oblicima socijalnih intervencija u povijesti: *Siromaštvo i milosrđe u srednjem vijeku*, *Represija nad prosjacima i skitnicama i gradske reforme*, *Mutualizam ili organizacije uzajamne pomoći*. Potom, u odvojenim poglavljima, analizira povijest na-

stanka socijalnih država u pojedinim zemljama: *Njemačka: Državni paternalizam i Bismarckove reforme, Francuska: Radikalizam revolucije i spori uspon socijalne države, Skandinavija: Izvori solidarizma i socijaldemokratske reforme, Velika Britanija: Od zakona za siromašne do laburističkih socijalnih reformi, SAD: Liberalizam, filantropija i Rooseveltove socijalne reforme.* U ovom ćemo prikazu kratko izdvojiti četiri karakteristična primjera.

Prvi je primjer Njemačke, a pitanje koje si postavlja autor glasi: "zašto se socijalna politika pojavila u Njemačkoj, a ne u razvijenijoj zemlji kakva je u to vrijeme bila Velika Britanija?" (str. 62) Odgovor se može pronaći upravo kombinacijom različitih čimbenika: snažna industrijalizacija u 19. stoljeću, etika luteranizma i razvoj moćne administrativne elite, djelovanje radničkog pokreta. U kontekstu ovakvih povijesnih zbivanja, ali i na tragu pruske tradicije već razvijenih državnih intervencija (1763. godine Pruska uvodi obvezno školstvo, 1839. godine zabranjen je rad djece mlađe od 9 godina itd.) kancelar Bismarck donosi glasovite socijalne zakone. Oni su, zapravo, socijalna dopuna "Zakonu protiv općenito opasnih težnji socijaldemokracije" iz 1878. godine i stoga ih radnici u početku nisu prihvaćali. Ipak, s vremenom, ovi socijalni zakoni postaju osnovica na kojoj je socijaldemokracija i nakon II. svjetskog rata (a nasuprot iskustvu nacizma) gradila svoju viziju socijalnog društva. Valja još napomenuti da su Bismarckovi zakoni inaugurirali socijalno osiguranje protiv osnovnih socijalnih rizika (bolest, nesreća na poslu, starost, odnosno smrt) na temelju rada i zaposleničkog statusa. Takav način osiguranja rezultirao je osnivanjem posebnih fondova, nezavisnih institucija (iako pod kontrolom države) kojima upravljaju predstavnici radnika i poslodavaca, razmjerno njihovim uplatama.

Drukčiji povijesni razvoj i drukčiji tip socijalne države prepoznajemo u slučaju Švedske. Vrlo je zanimljiva borba različitih društvenih grupa koji su preferirali različite načine socijalnog osiguranja. "Švedski socijaldemokrati prvotno su se usredotočili na interese radničke klase, pa su bili za kontributivne mirovine, jer su se bojali porezne ra-

spodjele tereta sa seljacima. No postupno su shvatili da je politička moć disperzirana među seljacima i samozaposlenima. Zato su nakon izvjesnog vremena prihvatili njihovu težnju za univerzalističkom mirovnom reformom." (str. 88) Upravo je kompromis između ideja narodnjaštva (zastupanje interesa širokih slojeva) i socijalizma (razvoj ekonomske demokracije, zastupanje interesa radničke klase) obilježio utjecaj švedske socijaldemokracije u gotovo cijelom 20. stoljeću. Zato socijaldemokratsku, skandinavsku socijalnu državu obilježavaju politika pune zaposlenosti i univerzalističkih davanja i zaštite od glavnih socijalnih rizika. Posebnu pozornost autor posvećuje i obiteljskoj politici Švedske koju je inaugurirao bračni par Myrdal svojom glasovitom studijom *Kriza u demografskom pitanju* 1934. godine. Švedska do danas ostaje poznata po svojoj univerzalističkoj, pronatalitetnoj obiteljskoj politici, a jedna od glavnih karakteristika te politike ogledala se kasnije u visokom stupnju zaposlenosti žena, bogatoj ponudi socijalnih servisa za djecu i obitelj te relativno višoj stopi nataliteta u odnosu na ostale europske zemlje.

Povijest moderne socijalne politike Velike Britanije počinje davne 1601. godine donošenjem tzv. *Old Poor Law*, kojim je kraljica Elizabeta I. administrativnim mjerama pokušala riješiti problem siromašnih. Moderni industrijski razvoj pokazao je ubrzo neprimjerenost određenih rješenja pa tzv. *New Poor Law* iz 1834. ukida načelo teritorijalnog domicila (potreba za mobilnom radnom snagom!) te uspostavlja centralizirani sustav pomoći siromašnima. Puljiz u svome opisu opisuje i djelovanje fabijanskog društva s kraja 19. stoljeća, koje je promoviralo socijalne ideje te reforme L. Georga s početka 20. stoljeća. Najznačajniji za razvoj suvremene britanske socijalne politike ostaje ipak, već spomenuti, lord William Beveridge. Njegov je parlamentarni izvještaj pod naslovom *Social Insurance and Allied Services* 1942. godine postao temelj reforme sustava socijalne sigurnosti nakon II. svjetskog rata. Beveridgeov globalni socijalni koncept počiva na četiri načela: univerzalizmu, jednostavnosti i jedinstvenosti, uniformnosti i centralizaciji. Na ovim je načelima ostvarena

specifična varijanta liberalnoga kolektivismu koja je nakon II. svjetskog rata simbolizirana, s jedne strane, osnivanjem popularne *National Health Service* a, s druge strane, u konceptu jedinstvenih i niskih socijalnih naknada koje se daju nakon provjere imovnog stanja (*means- tested*).

Razvoj socijalne ideje u SAD-u bitno se razlikuje od europske povijesti, ali i američki slučaj pokazuje vrlo zanimljivo djelovanje vrlo različitih društvenih čimbenika. Autor, stoga, posebnu pozornost poklanja povijesti imigracijskih valova u SAD-u koji su rezultirali oblikovanjem distinktivnih crta američkog društva. "Poduzetnički duh, individualizam, asocijativnost, odsustvo klasne hijerarhije i paternalizma te čvrsto organizirane državne vlasti koja bi dominirala društvom obilježja su američkog društva nastala u 18. i 19. stoljeću." (str. 110) U 19. stoljeću osobito su popularne Spencerove ideje pa su prve socijalne intervencije više vezane uz filantropska nastojanja pojedinih bogatijih i/ili obrazovanijih pojedinaca, dok je razvoj radničkoga pokreta išao u smjeru specifične vrste američkog trejdunionizma. Filantropska ideja ostaje i danas jednom od bitnih osobina američke socijalne politike, a prva državna intervencija vezana je uz ime predsjednika T. D. Roosvelta. Na tragu državnih nastojanja rješenja velike ekonomske krize 1935. godine izglasava se *Social Security Act* kojim se reguliraju starosne mirovine te osiguranje za slučaj nezaposlenosti onih koji su radili u industriji i trgovini. 1939. godine osiguranje se proširuje na uzdržavane supruge i djecu, a tek će u 60-ima doći do daljnjeg razvoja socijalnih programa, iako i dalje u bitno ograničenom opsegu u usporedbi s europskim tipovima socijalnih država.

Na kraju svoje knjige autor donosi i pregledno ispisano kronologiju socijalne politike Zapada te time u potpunosti zaokružuje svoju studiju. Valja još istaći da su ovi tekstovi prethodno objavljivani u časopisu *Revija za socijalnu politiku*, a da ovdje sakupljeni čine koherentnu i lakše dostupnu cjelinu koja će, vjerujemo, poslužiti mnogima u razumijevanju povijesnih ali, još više, suvremenih društvenih procesa.

Siniša Zrinščak

Alica Wertheimer-Baletić

STANOVNIŠTVO I RAZVOJ

Mate, Zagreb, 1999, 658 str.

Pred nama je impozantno djelo Alice Wertheimer-Baletić *Stanovništvo i razvoj*. Autorica je akademik i profesor demografije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Iz područja demografije objavila je mnogobrojne knjige, studije, monografije, članke i rasprave. Član je Međunarodne unije za znanstveno proučavanje stanovništva te mnogih stručnih udruženja i redakcija časopisa. Za redovnog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti izabrana je 1992, a od 1994. godine nalazi se na dužnosti tajnika razreda za društvene znanosti i član je Predsjedništva HAZU-a.

Problemi dinamičke i strukturne međuzavisnosti i zakonitosti demografskog razvoja kao dijela ukupnog društvenog razvoja, pri čemu demografski čimbenici zajedno sa socijalnim, gospodarskim, tehnološkim, političkim i ekološkim čimbenicima čine skup uvjeta i uzroka, posljedica su jedinstvenoga procesa društvenog razvoja. Svi ovi faktori djeluju na razvoj stanovništva kroz utjecaj na individualno ponašanje ljudi, na njihove odluke o radanju, seljenju, školovanju, izboru zanimanja, načinu života, prihvaćanju određenih stavova i vrijednosti. "Za razumijevanje demografskih procesa", naglašava Alica Wertheimer-Baletić, "stoga je bitno istražiti međuzavisnost demografskog (posebno reprodukcijskog) ponašanja i društvenog života uopće" (str. XIII).

Knjiga *Stanovništvo i razvoj* udžbeničkog je karaktera i podijeljena je na 9 poglavlja: *Stanovništvo i društveno-gospodarski razvoj* (str. 1-39); *Demografija kao društvena znanost* (str. 39-61); *Iz demografske teorije: odabrana poglavlja* (str. 61-91); *Proces razvoja stanovništva i njegove povijesne etape* (str. 91-195); *Kretanje stanovništva (prirodno kretanje stanovništva i migracija)* (str. 195-333); *Struktura stanovništva prema spolu i dobi i*